

Це парадоксально, але Герой розцінює свою сліпоту не як фізичну ваду, каліцтво, а як рятівний бар'єр, за допомогою якого можна відмежуватися від світового зла, а отже, і в негативному знаходить позитивне. Це дає нам змогу стверджувати, що в цьому випадку індивідуалізація відбулася, шлях до Самості знайдено.

За допомогою аналітичної психології ми спробували розкрити глибинний зміст однієї з поем Т. Шевченка. Ця розвідка виглядатиме досить дивно на тлі спроб установити, що хотів сказати автор, проте її мета – допомогти з'ясувати, чого він не намагався сказати, але сказав. Мовою архетипів і символів.

Гадаємо, тепер варто пояснити, чому таке прочитання поеми назване аналітикопсихологічним, а не психоаналітичним. Йдеться про абсолютно різні тлума-

чення, адже основоположник психоаналізу З. Фройд, на відміну від К. Юнга, вважав рушійними силами фантазії митців їх невдоволені бажання, а не архетипи колективного несвідомого. За З. Фройдом, герої творів роблять те, що хотів зробити сам письменник, але під тиском обставин не міг, тобто, вони є проєкціями авторського "Я". А отже, крізь призму психоаналізу поема виглядала б по-іншому.

1. Гравович Г. Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета. – К., 1991; 2. Гудзь О. Елементи психоаналізу у Г. Сковороди і Т. Шевченка // Шевченкознавчі студії. – К., 2001. – Вип. 3; 3. Кемпбел Дж. Герой із тисячею облич. – К., 1999; 4. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – К., 2001. – Т. 1: Поезія 1837-1847; 5. Юнг К.Г. Воспоминания, сновидения, размышления. – К., 1994.

Надійшла до редколегії 06.10.06

Г. Муратова, асп.

ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ" В СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Розглянуто питання походження, запровадження, історії розвитку поняття "інтерференція", її причини та наслідки. Дається джерелознавчий та методологічний аналіз сутності інтерференції. Розмежовуються поняття "інтерференція", "акцент". Коротко розглядаються типи інтерференції.

Is devoted to the examination of the problem of origin, inculcation, history and development of the concept of "interference", its causes and effects. The author gives the source and methodological analysis of the interference essence, draws a distinction between the notions of "interference" and "accent", gives a brief analysis of the interference types.

У процесі формування двомовності в мовленні білінгва спостерігаються порушення реалізації системи нерідної мови та її норми, зумовлені взаємодією у свідомості систем і норм двох, а іноді й більше мов. Такі порушення реалізації системи нерідної мови та її норми зумовлені дією міжмовної інтерференції, що виявляється при недосконалому володінні мовою на різних рівнях будь-якої з підсистем системи цієї мови. Найбільше у мовленні виявляється фонетична інтерференція. Первинність звукової форми мови щодо письмової дозволяє стверджувати, що оволодіння фонологічною системою мови є основною проблемою при її активному вивченні. Фонетична інтерференція пронизує всі рівні фонетичної системи мови (сегментний, просодичний, інтонаційний) та всі звукові одиниці (звук, слово, синтагму, фразу, текст) і породжує "негативний мовний матеріал" (термін, запропонований Л. Щербою) у мовленні білінгва, що впливає на ступінь розуміння висловлювання носієм мови, на кінцевий результат мовленнєвої комунікації в цілому.

Традиційно прийнято розглядати рідну мову білінгва як первинну мовну систему, яка виступає в ролі "джерела" порушень у мовленні іншою мовою, що визначається як вторинна мовна система, як певний "об'єкт порушень". У працях останніх років, зокрема, у працях Н. Любимової, О. Блінової, помітна тенденція обліку впливу вторинної мовної системи на мовлення білінгва іноземною мовою. Цей напрямок є досить перспективним, оскільки інтерференція як основна причина виникнення акценту в мовленні іноземця має двоплановий характер і відображає специфіку обох мовних систем.

Разом з тим у мовленні білінгва можуть з'являтися помилки, не властиві ані рідній мові, ані мові, що раніше вивчалася, ані мові, що вивчається зараз, оскільки білінгв здійснює мовленнєву діяльність за правилами так званої проміжної системи (О. Короткова, Н. Любимова).

Відхилення від вимовної норми у мовленні білінгва нерідною мовою, зумовлені фонетичною інтерференцією, викликають у сприйнятті носія мови враження вимовного акценту. Необхідно розрізняти поняття інтерференції та акценту. Ці явища тісно пов'язані між собою, але далеко не тотожні. Акцент як явище, що відо-

бражає мовленнєву поведінку білінгва, має складну природу і може бути зумовлений не лише причинами лінгвістичного характеру, тобто інтерференцією мовних систем, але й факторами соціологічного, психологічного, фізіологічного, методичного характеру.

Проблеми виявлення інтерференції і вивчення іншомовного акценту набувають сьогодні все більшої актуальності внаслідок необхідності розробки питань теорії мовленнєвої комунікації в умовах мовних контактів, а також у зв'язку з необхідністю створення фонетичних практикумів для навчання української мови як іноземної у вищій школі. Тому звернення до взаємодії мовних систем, до явища інтерференції мовних систем визначає актуальність запропонованої статті для лінгвістичної теорії та практики викладання української мови як іноземної. Практична цінність вивчення питань інтерференції у лінгвометодичному аспекті полягає у використанні результатів дослідження в курсах загальної фонетики, порівняльної фонетики, у теорії і практиці викладання української мови як іноземної, а також можуть служити лінгвістичною основою створення навчальних посібників.

Об'єктом дослідження є явище інтерференції (тлумачення поняття й розвиток його в літературі).

Предметом дослідження є особливості, закономірності, прояви інтерференції на різних рівнях мови (особливо на фонетичному).

Метою запропонованої роботи є джерелознавчий та методологічний аналіз сутності явища інтерференції.

Для досягнення мети ставимо собі завдання визначити, схарактеризувати, розкрити поняття "інтерференція" (суть, тлумачення, історія розвитку, типи); простежити її вплив на свідомість білінгва; зробити джерелознавчий аналіз явища інтерференції.

Отже, проблема лінгвоінтерференції достатньо складна, багатогранна, остаточно не вивчена й потребує детального дослідження. Спільним для мов різних народів є те, що вони, виконуючи комунікативну й когнітивну функції, відображають дійсність, у процесі чого створюються поняття про навколишній світ. Втім, навіть відображаючи ту саму об'єктивну дійсність адекватно й повно, мови по-різному членують її, накладаючи на процеси мис-

лення свій відбиток; використовують не тільки різні матеріальні засоби, але й різні внутрішні форми.

У лінгвістичну літературу термін "інтерференція" був введений членами Празького лінгвістичного гуртка. Проте широке застосування він набув лише після виходу в світ монографії У. Вайнрайха "Мовні контакти". У своїй роботі У. Вайнрайх дав визначення інтерференції, як: "випадки відхилення від норм, які мають місце в мовленні двомовних індивідів у результаті того, що вони володіють більше ніж однією мовою, тобто внаслідок мовного контакту" [2, с. 22].

У розумінні Л. Щерби сутність процесу інтерференції лінгвістично визначається обоюстороннім пристосуванням мови того, хто говорить, й мови того, хто слухає.

Тієї ж думки дотримується Ю. Жлуктенко, відносячи до інтерференції "всі зміни в структурі мови, а також у значеннях, властивостях, що виникають внаслідок взаємодії з мовою, що знаходиться з нею в контакті міжмовного зв'язку" [4, с. 61].

В. Макей розглядає інтерференцію як використання елементів, що належать одній мові, в ситуації, коли акт спілкування (у його писемній чи усній формі) відбувається іншою мовою [1, с. 397].

Інтерференція трактується як "взаємодія мовних систем в умовах двомовності, яка склалася або протягом мовних контактів, або під час індивідуального засвоєння нерідної мови, виражається у відхиленнях від норми і системи іншої мови під впливом рідної" [3, с. 197].

Слід зазначити, що в сучасній лінгвістиці термін "інтерференція" використовується у різних значеннях. Одні дослідники, слідом за Вайнрайхом, розуміють під інтерференцією будь-які мовні зміни, зумовлені контактом і поділяють їх на "запозичення зі збереженням мови" та "інтерференцію внаслідок мовного відхилення", визначаючи ці явища "підтипами" інтерференції. Інші протиставляють інтерференцію як структурну чи/або семантичну зміну форм однієї мови під впливом іншої прямому запозиченню мовних елементів (морфем, слів тощо). Деякі взагалі трактують інтерференцію як поняття, що характеризує виключно процес засвоєння іншої мови (тобто, обмежуючи її застосування мовленнєвою діяльністю), а контактні зміни у мовленнєвій діяльності визначають як запозичення [1, с. 82-100]. Під інтерференцією також розуміють "вплив мовних систем в умовах природної чи штучної двомовності, що виникає під час мовних контактів і виражається у відхиленнях мовної норми і системи другої мови під впливом когніцій рідної мови" [7, с. 216]. Незважаючи на те, що останнім часом дещо звузилася сфера застосування вказаного терміна, ми використовуємо його у "вайнрайхівському" розумінні як позначення будь-яких змін контактного походження у мовній системі під впливом мовленнєвої діяльності індивіда.

Подібний підхід до вивчення явища інтерференції представлений у останній роботі У. Крофта (2001), який пропонує, слідом за У. Вайнрайхом, вважати усі випадки контактозумовлених змін інтерференцією, а такі зміни як семантичні порушення – конвергенцією.

Суть процесу інтерференції, за У. Вайнрайхом, полягає у тому, що людина, яка засвоює нерідну їй мову, несвідомо переносить систему чинних правил, програму мовленнєвої поведінки, що закріплена в рідній мові, в нерідну мову. Інтерференція визначається як сукупність різних ознак вираження цього змісту в двох співвідносних системах, що створює третю, у якій діють закони рідної й нерідної мов. Інтерференція викликана складністю введення і закріплення у пам'яті сукупності різних ознак третьої системи й несвідомим переходом до кожної з двох систем під час побудови і розуміння тексту.

Беручи до уваги той факт, що вияви лінгвістичної інтерференції є досить різноманітними, корисно розглянути різні види її реалізації. Основними типами інтерференції є:

1) використання "чужого" мовного матеріалу в контексті цієї мови;

2) створення одиниць із власного мовного матеріалу за зразком одиниць мови, з якою відбувається контакт;

3) наділення одиниць цієї системи функціями, властивими їх іншомовним корелятам;

4) стимулювання одиниць цієї системи на функціонування одиниць чи моделей іншої;

5) нівелювання з боку простіших і чіткіших моделей однієї системи на аналогічні, але складніші моделі іншої системи;

6) копіювання моделей однієї системи за допомогою засобів іншої [4, с. 64-65].

Інтерференція тією чи іншою мірою характеризує мовлення усіх білінгвів, у свідомості яких окремі риси нерідної мови помилково підпорядковуються будові рідної мови.

У більшості випадків причини явищ інтерференції можна визначити лінгвістичними методами: порівнявши фонетичні й граматичні системи двох мов і визначивши їх відмінності, звичайно отримують випадки потенційних форм інтерференції, можливих у цій контактній ситуації. Досить часто запозичення лексики можна пояснити, досліджуючи ті випадки, в яких словник виявляє невідповідність з культурним оточенням, у якому відбувається мовний контакт. Проте не всі потенційні форми інтерференції в повному обсязі реалізуються насправді. Реальна картина впливу двомовності на мовлення індивіда змінюється залежно від багатьох факторів, до того ж деякі з них можна вважати екстралінгвістичними, оскільки вони перебувають поза структурними відмінностями цих мов. Повний опис інтерференції у контактній ситуації можливий лише за умови врахування екстралінгвістичних факторів.

Глибина (міра проникнення) інтерференції може бути різною. Вона залежить від суб'єктивних і об'єктивних факторів. Суб'єктивні фактори визначаються індивідуальними мовними здібностями людини, її мовною компетенцією. До об'єктивних факторів можна віднести ступінь генетичної схожості мов-контактерів, індивідуальні системно-структурні властивості мови, що вивчається, які визначають її специфіку. Зрозуміло, що чим ближчою є спорідненість мов, тим більше двомовний індивід спирається на рідну мову в мовленнєвій діяльності нерідною мовою. Тому близькі мови легше вивчати, але й інтерференція в такому різновиді білінгвізму спостерігається частіше й долається важче. Таким чином, чим більший ступінь схожості між мовами, тим більша ймовірність появи інтерференції.

Л. Фоміченко наголошує, що причини появи просодичної інтерференції під час вивчення мови, результатом якої є акцент у мовленні білінгвів, не можна відносити виключно до артикуляторно-фізіологічних відмінностей носіїв контактуючих мов і особливостей у просодичних системах зіставляваних мов. Роль когнітивних факторів рідної мови білінгвів, безумовно, важлива для дослідження фонетичного акценту [4, с. 215].

Іншомовний акцент як прояв інтерференції у мовленні білінгвів може бути змінним.

На думку О. Реформатського, акцент – заміна невідомих звуків і незвичних сполучень звуків своїми звичними і переосмислення слів з їх морфологічним складом та їх значенням за навичками рідної мови [6, с. 469].

Окрім порівняльного аналізу, який дає можливість виявити зони ймовірної інтерференції, наголошують на

ролі аналізу типових помилок, який демонструє конкретні зони цієї інтерференції та певною мірою виявляє характер її прояву. Ці два види аналізу обов'язкові, оскільки помилки, що можуть бути виявлені шляхом зіставлення, як відомо, не завжди актуалізуються у мовленні.

Основою виявлення інтерференції має бути аналіз помилок, оскільки саме вони є конкретним її проявом. Втім, цим не повинно обмежуватися вивчення інтерференції.

Помилка в іноземній мові, на думку Г. Бурденюка та В. Григоровського, – це "результат неправильної операції вибору мовних засобів іноземної мови для вираження правильно запрограмованої думки". Причини неправильного вибору можуть бути різними:

1) семантичне, структурне, функціональне ототожнення явищ рідної та іноземної мов, а також явища, що знаходяться всередині іноземної мови;

2) вплив таких факторів як переосмислення на ґрунті непорозуміння, виникнення неправильних асоціацій, іноді суто механічного характеру [1, с. 30].

Річ в тому, що людині, яка говорить нерідною мовою, вільно висловлювати свої думки допомагає чуття рідної мови. Білінгв переключається з механізму рідної мови на механізм іноземного мовлення. При цьому через інтерференцію часто виникають помилки, оскільки у процесі засвоєння іноземного мовлення людині властиво виходити з властивостей мовлення рідною мовою.

К. Кійтсоглу-Влаку у своїй статті "Наслідки помилок" зазначає, що помилки можуть бути пов'язані з інтерферентним впливом як рідної, так і мови, що вивчається. Якщо цей вплив виявляється у граматичних показниках, морфології, структурі речення, то йдеться про морфолого-синтаксичну інтерференцію, якщо ж помилки зводяться до неадекватного вибору слів, то про інтерференцію лексичну. Крім того, на кількість помилок впливає психологічний стан людини (стрес, емоції, втома), а також неухважність, не досить серйозне ставлення до свого мовлення [1, с. 31].

Одним із напрямків досліджень є пошук шляхів пояснення механізмів помилок. Т. Кузнєцова приділяла особливу увагу ролі механізму встановлення й формування правильної і помилкової мовленнєвої дії іншою мовою.

Помилки у мовленні нерідною мовою, зумовлені використанням засобів рідної мови, – це прояв інтерференції. Загальною передумовою інтерференції є те, що людина, говорячи нерідною мовою, завжди використовує навички мовлення рідної мови [7, с. 173].

В. Виноградов вважає, що механізм помилок принципово тотожний як для процесу оволодіння мови дитиною, так і для процесу вивчення іншої мови дорослим, хоча оволодіння першою мовою відрізняється від вивчення іншої тим, що в першому випадку відсутні готові схеми, співвідносні з системою, і готові еталони, співвідносні з нормою, а в другому – потрібно не лише формувати нові схеми й еталони, але й розвивати здатність відключати систему й норму першої мови під час користування іншою. Тому автор виділяє два складники механізму аналогії у мовленні іншою мовою: інтерференцію та аналогію. Інтерференція трактується ним як "заміна схем і моделей мови, що вивчається, відповідниками рідної мови, або заміна перших за зразком других". Помилки, зумовлені хибною аналогією, завжди торкаються норми, їх джерелом є сама засвоєна система, що впливає на норму таким чином, що системно можливе заміною нормативно прийняте. Цей вплив трактується як своєрідна інтерференція, що відбува-

ється в межах системи і норми тієї самої мови або через аналогію з системою і нормою рідної мови, звідси інтерферентна аналогія виступає як центральна ланка механізму помилок, підґрунтям дії якої може бути система другої мови, система першої мови, норма іншої мови, норма першої мови [3, с. 55-56].

Дослідження останніх років доводять, що лише частина помилок другої мови може бути пояснена за рахунок впливу першої мови. Такі помилки кваліфікують як міжмовні, тобто помилки міжмовної інтерференції. Також було виявлено, що є однакові помилки під час вивчення другої мови, незалежно від характеру першої мови. Помилки такого типу отримали назву внутрішньомовних, таких, що відображають специфіку процесу оволодіння мовою, рух цього процесу, у зв'язку з чим використовуються також визначення їх як "помилки розвитку". Помилки міжмовної інтерференції детально описані у багатьох працях. Пропоновані класифікації зазвичай є продуктами лінгвістичного аналізу за рівнями мови, типам мовлення тощо.

А. Залевська також наголошує на потребі контрастивного аналізу, який розроблявся з метою виявлення особливостей взаємодії мов у процесі навчання (штучний білінгвізм). Вибір контрастивного аналізу був зумовлений уявленнями про те, що оволодіння мовою полягає у формуванні навиків через практику. Оскільки до часу засвоєння другої мови навички використання рідної мови усталені, вони чинять вплив на становлення нових навиків другої мови: відбувається перенесення вже наявних навиків. Звідси були зроблені висновки, що, по-перше, наявність відмінностей між мовами зумовлює значні розходження між оволодінням першою та другою мовами, а по-друге, до вивчення другої мови необхідно розпочинати порівняльний аналіз двох систем для виявлення факторів збігу та розходжень для виявлення "критичних моментів", які мають бути враховані при вивченні мови для уникнення інтерференції. Використаний з цієї метою контрастивний аналіз – це зіставлення двох мовних систем, а отриманий таким шляхом перелік розходжень між мовними явищами слугує основою для прогнозування труднощів і помилок [5, с. 294-295].

Отже, аналіз теоретичної літератури дозволив зробити висновки про те, що проблема інтерференції багатогранна, складна, досі не вирішена й потребує детального дослідження. Спектр окреслених аспектів і думок з приводу їх рішення достатньо широкий. У запропонованій публікації окреслені найбільш розповсюджені.

Помилки у вживанні слів, а також у побудові словосполучень і речень пояснюються тим, що під час спілкування чужою, недостатньо засвоєною мовою думка перш за все виражається рідною мовою, і тому людина зберігає й відтворює у нерідній їй мові особливості лексико-семантичної, фразеологічної й граматичної систем рідної їй мови. І тільки коли людина досягає певних успіхів у вивченні нерідної мови, вона поступово починає висловлювати свої думки безпосередньо нею, звільняючись від тиску рідної і необхідності розумового перекладу з рідної на нерідну

1. Багана Ж. Языковая интерференция. – Саратов, 2000; 2. Вайнрайх У. Языковые контакты: состояние и проблемы исследования. – К., 1979; 3. Виноградов В. Лингвистические аспекты обучения языку. – М., 1976. – Вып. 2; 4. Жлуктенко Ю. Мовні контакти. – К., 1966; 5. Залевская А. Межъязыковые сопоставления в психолингвистике. – Калинин, 1979; 6. Реформатский А. О сопоставительном методе // Русский язык в нач. школе. – М., 1962. – №5; 7. Щерба Л. Избранные работы по языкознанию и фонетике. – Л., 1958.